

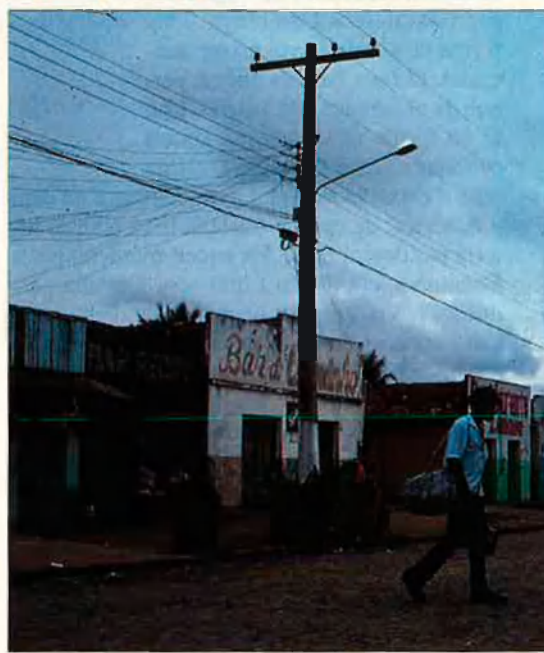
Sang per terra

Els conflictes per la propietat de la terra provocaren l'any passat 52 morts al Brasil, gairebé totes de *posseiros* (jornalers) i sindicalistes. Durant el mateix any, s'hi van denunciar 19.940 casos d'esclavitud. EL TEMPS ha visitat els escenaris d'aquesta guerra soterrada.

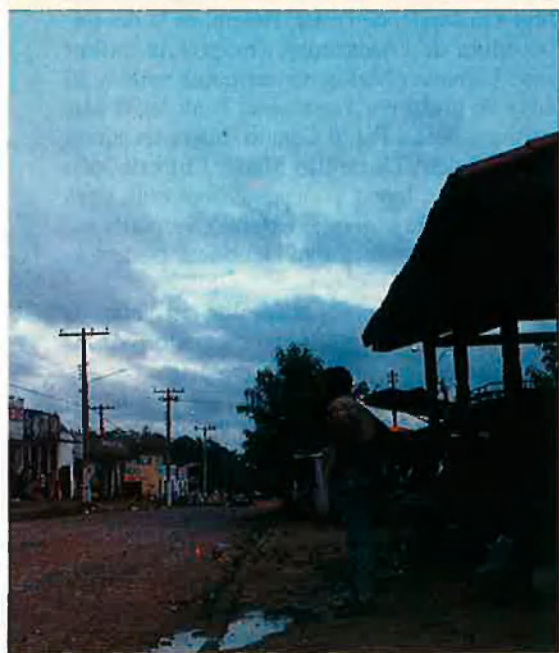
JORDI SEBASTIÀ

Orlando Canto, a l'esquerra. Va escapar en 1990 d'un tiroteig on van morir els seus germans, José i Paulo. El seu Pare João, havia mort assassinat cinc anys abans. Tots eren militants del Sindicat de Treballadors Rurals.

Rio Maria. Estat de Pará. Nord de Brasil. L'autobús de la companyia Trans-brasiliana hi arriba cada dia des del sud, dia i mig de viatge des de la ciutat de Goiania per una pista que només en l'últim terç del trajecte té una mínima i intermitent cobertura d'asfalt. Cap al nord, fins a Belém, capital de l'estat, disset hores d'autobús i una de vaixell. El paisatge, abanda i banda, és sempre el mateix: només enormes troncals calcinats recorden que algun dia allò va ser selva. Un paisatge monòton s'esten fins l'infinit, esguitat pels turons de terra que formen els termiters: una planura immensa on les vaques no tenen cap problema d'espai. Però els homes, sí.

Roberto Neto da Silva, un dels actuals dirigents del STR a Rio Maria. Al març del 1991 el pistoler Paulo César Pereira va disparar sobre Roberto i el president del STR, Carlos Cabral.

Dalt, Manoel Neto, a l'esquerra, i el seu germà. Van ser dos dels pistolers més sanguinaris de l'estat de Pará. Contractats per fazendeiros per a vigilar el treball dels esclaus i per a assassinar dirigents sindicals. Només al primer ja se li atribueixen 18 morts. Tots dos van morir en bregues internes entre pistolers.

Baix, Rio Maria. Aquest poble ha viscut la tragèdia des del seu naixement.

El poble encara no està acabat de fer. Independentitzat fa només 12 anys, els seus 30.000 habitants s'agrupen en cases baixes de fusta al voltant d'una plaça adornada per cocoters, els últims supervivents de la flora original. La població sincretitza l'univers brasiler: negres de Bahia, gent del nord amb trets indígenes, i *gauchos* del sud, de pell estrictament blanca i cognoms centreeuropeus.

Els que hi arriben estan neguitosos. A la lentitud exasperant del viatge s'ha sumat una aturada de dues hores perquè el conductor havia oblidat repostar. Precisament aquell dia! L'autobús arriba per fi. Els nouvinguts volen saber i les preguntes circulen ràpides, però davant la resposta, no poden amagar al-

guna cosa més que decepció: "No, el pistoler no anirà a la presó".

Malgrat que entre el 1980 i el 1993 va ser denunciats a la zona 204 assassinats de líders sindicals i treballadors sense terra, *posseiros*, fins al passat 23 de juny no es va celebrar a Rio Maria cap judici per aquests fets. En aquest primer procés, el jutge va considerar provat que, en març del 91, Paulo César Pereira da Silva havia disparat, amagat darrere de la tanca del cementiri, contra Carlos Cabral, que caminava amb Roberto Neto, els dos màxims responsables del Sindicat de Treballadors Rurals (STR) de Rio Maria, que aconseguiren escapar. Durant la vista, l'advocat defensor va mantenir que tot havia estat una bro-

ma. El jutge va decidir condemnar Paulo César a dos anys de llibertat vigilada, que podrà complir en la seua casa, en Goiania, amb l'única condició de presentar-se cada cert temps davant les autoritats judicials.

"Amagar-te i desaparar amb un 38 contra la gent, és una broma?", Roberto Neto no pot dissimular la seua indignació, "la sentència és un incentiu més perquè la violència continue; ha quedat clar que els pistolers tenen immunitat". La barraca de fusta que alberga la minsa infraestructura del STR —una única màquina d'escriure—, suporta amb pena la pluja incessant, totalment impròpia d'aquestes dates de l'estació seca. Roberto sap que tenir un càrrec en el STR equival a estar, constantment, en el punt de mira dels pistolers. L'atac contra ell i Cabral es va produir 30 dies després de l'assassinat de l'anterior president del sindicat, Expedito Ribeiro de Souza. Els sindicalistes investigaren i acusaren el *fazendeiro* Jeronimo Amorim d'haver encarregat el crim. Amorim, propietari de la *fazenda* Nazaré en Xinguara, el municipi més pròxim a Rio Maria, 60 km. al nord, va passar 6 mesos a la presó. La policia va trobar un xec amb la seua signatura a nom del pistolero que matà Expedito. Tant el pistolero com el gerent de la *fazenda* confirmaren que Amorim havia estat el mandatari de l'assassinat. Era l'única manera de fer callar el sindicat que ha donat suport als *posseiros* que han envaït tres vegades Nazaré, una propietat de 14.000 hectàrees, que ja s'ha cobrat 30 morts. Amorim, però, va pagar una fiança per sortir de la presó i es troba actualment en llibertat, amb la resta d'inculpatos. El procés continua aturat.

"És evident —continua Roberto Neto— que són els *fazendeiros* els que armen i paguen els pistolers. Rio Maria és molt petit i tot s'acaba sabent. Però jo porte ací dotze anys i no he

Ricardo Rezende, capellà de Rio Maria, amb Isabel Ribeiro, germana del sindicalista Expedito Ribeiro, assassinat al febrer del 91. El *fazendeiro* Jeronimo Amorim va ser empresonat com a instigador del crim, però, després de sis mesos, va obtenir la llibertat sota fiança. El procés s'ha aturat.

vist mai un *fazendeiro* condemnat ni tan sols he vist que haguera de cedir terra. Segons la llei ha de fer-ho si no la fa produir, però això és només paper".

El 1992 es va crear a Brasil una comissió parlamentària per a estudiar la violència en el camp. El resultat va ser un document monumental ple de noms i cognoms; però no es va produir mai cap denúncia. "Amb aquest panorama —afirma Neto— és clar que tenim por. No podem anar a la policia perquè ens espanta i ens diu que ells no poden fer res, que és millor quedar callat, no podem anar als jutges i, a més, algunes autoritats no amaguen la seua posició; l'alcalde de Xinguara, per exemple ha declarat en premsa que troba "lògic" que els *posseiros* muiren d'un tret al cap. Ells tenen la força, nosaltres no tenim cap protecció. Vivim en cases de fusta, anem a peu o amb bicicleta..."

Els llauradors però, van guanyar una primera batalla el passat 28 d'abril en un judici celebrat a la capital de l'estat, Belém, en la desembocadura de l'Amazones, l'ex-policia militar José Uribatam Matos, va ser condemnat a 50 anys de presó per l'assassinat l'any 1990 dels germans José i Paulo Canuto, líders en aquell moment del STR de Rio Maria, i fills de João Canuto, que havia estat assassinat cinc anys abans. Un tercer germà, Orlando, va poder escapar greument ferit i va identificar posteriorment l'assassí.

Per a Orlando, però, el resultat del judici és molt relatiu: "Sí. S'atraguè l'atenció del públic, vingueren estrelles de la televisió per donar més propaganda al procés i per fi hi hagué una condemna, però només es va jutjar un pistolero i n'eren cinc. I, a més, el pistolero va confessar que el *fazendeiro* Geraldo de Oliveira havia estat qui havia ordenat l'assassinat, i no va arribar mai a ser jutjat".

Després d'un temps de relativa calma, Orlando torna a tenir por: "Sabem que a Xinguara s'estan tornant a organitzar milícies. Els *fazendeiros* estan nerviosos per la conjuntura política. Tot fa pensar que la violència augmentarà. Ja ha començat a circular una llista amb 36 persones que han de ser assassinades. Hi estic jo, i més gent del sindicat com Carlos Cabral o Roberto Neto, i també el Padre Ricardo.

Per sota dels 'posseiros', els esclaus.

El "padre Ricardo" no és altre que Ricardo Rezende, capellà de Rio Maria que el 1992 va rebre la medalla d'honor de l'organització Anti-Slavery International per la seua lluita contra el treball esclau al Brasil. Nascut el 1952 a Carangola (Minas Gerait) viatjà a la regió sud de Parà el 1976 i es va ordenar sacerdot quatre anys més tard. Des d'aquell moment, la seua vida ha anat permanentment lligada a la defensa dels camperols, com un dels membres més ac-

tius de la comissió pastoral de la terra (CPT), una organització creada per les esglésies cristianes brasileres per denunciar els problemes del camp.

Ricardo, tranquil i amb l'aire una mica despistat, ha après a viure enmig del perill. Supervivent d'un atac amb arma de foc i un estrany atropellament, el seu és només un dels 154 noms que figuren entre els amenaçats de mort que la CPT comptabilitza l'any passat. Enguany, l'amenaça va tornar en forma d'avís telefònic: "Padreco, et col·locarem dins del caixó". El Padre Ricardo, no obstant, continua treballant. En el seu despatx, convenientment classificats, milers de casos denunciats de treball esclau. Sobre la taula, una denúncia recent, feta el passat mes de juny pels menors Edimundo Alves i Adalto Souza, davant el consell tutelar de la ciutat de Tucuma (Pará). El cas exemplifica una pràctica encara present al Brasil. Segons el relat dels menors, van ser contractats per Raimundo Brito, conegut per Mundoca, per a deforestar la selva en la Fazenda Ríó Negro, en Sao Felix Do Xingú (Pará) després de ser traslladats en avió, els joves van trobar que no tenien altre alberg que la mateixa selva i cap dia de descans. Després de treballar un mes, amb altres 300 camperols, vingué l'hora de cobrar. "A l'hora d'ajustar els pagaments -afirmen els menors- Mundoca col·locà un revolver del calibre 30 en l'hamaca on estava gitat per a intimidar-nos i després de descomptar la despesa que li havíem produït, en menjar i transportar, ens pagà 12.000 cruzeiros (unes 700 pessetes)"

"El treball esclau -afirma Rezende- té molt a veure amb el latifundi. Una bona part d'a-

Que ve la reforma agrària!

L'any 1974, en plena dictadura militar i sota el govern del general Emilio Garratazu Medici, Brasil es va llançar a la conquesta de l'Amazònia. La gran sequera que amenaçava el nord-est del país proporcionà als militars la mà d'obra suficient per deforestar milions d'hectàrees de selva. Els llauradors es dirigien esperançats cap a un nou El Dorado i el govern brasiler va silenciar amb contundència els partidaris d'internacionalitzar l'Amazònia, "el pulmó del planeta", fins a aquell moment un territori molt poc poblat. A través de la Superintendència de Desenvolupament de l'Amazones (Sudam), que més tard el bisbe de São Félix do Araguaia, el català Pere Casaldàliga, qualificaria de "la prostituta de l'Amazònia", s'iniciaren grans plans de colonització.

La política de concedir més subsidis a qui més extensió tinguera provocà una gran concentració parcel·lària i deixà els treballadors que havien eliminat la selva, sense terra: havien nascut els "posseiros". Sense cap trava oficial, grans grups nacionals, com Bradesco, o internacionals, com Wolkswagen, envaïren la selva sense altra voluntat que aprofitar els subsidis i les exempcions fiscals per a les indústries situades en el sud del país. Els pocs que provaren de traure un profit econòmic a la regió, com el bilionari nord-americà Daniel Ludwig, que va intentar reforestar 10.000 km² de terra amb espècies bones per a la producció de cel·lulosa, en la seua *fazenda* Jarí, descobriren que la capa fèrtil de l'Amazònia és ben feble i suporta molt malament l'agricultura intensiva.

El resultat de la política de colonització va ser la destrucció de bona part de la selva i l'emigració forçada per a milers de camperols. Quan les pressions dels grups ecologistes i diversos governs van ser massa comprometedores, els grans grups industrials vengueren les terres i es retiraren. Algunes van ser comprades per petits propietaris que s'agruparen en pobles nous com Rio Maria o Xinguara, però la gran majoria va quedar en mans de grans *fazendeiros* que decidiren traure profit de la terra amb la cria de ramat.

Quan el 1985, el latifundista José Sarney arribà al poder, després de la dictadura militar, començà a plantejar la necessitat de realitzar una reforma agrària que repartira millor la terra. Per la seua ascendència, ningú no li donà massa crèdit, a excepció dels *posseiros* que hi van veure una eixida a la seua trajectòria i els *fazendeiros* que, a través de la Unió Democràtica Ruralista, organitzaren milícies armades per deixar ben clar que no anaven a cedir la propietat de la terra. Autèntics exèrcits de pistolers, ensinistrats per ex-militars, com el grup Solució, que actuava a l'estat de Goiás, començaren a eliminar líders sindicals i els *posseiros* més bel·ligerants. Els "sense terra" impacients i desesperats d'una ajuda governamental que no arribava, començaren a ocupar terres, encara que moltes vegades les arruixaren amb la seua sang ignorada, la guerra continua. J. S.

JORDI SEBASTIÀ

Les vaques han substituït la selva. La ramaderia és l'única solució a curt termini per a una terra poc productiva sota l'agricultura intensiva.

questa mà d'obra esclava es dedica a la deforestació de la selva. Enguany amb falses promeses, els treballadors arriben a *fazendas* aïllades on no coneixen ningú, a vegades a més de 1.000 km. de distància de la seva casa, i allí són obligats a comprar tot el que necessiten, en magatzems regentats pel *gato*, l'home que els contractà, a preus exagerats. Es crea així l'esclavitud per deutes, definida per l'OIT, com a mà d'obra esclava. Per molt que treballen, els que han caigut en el parany no podran pagar els deutes mai o, com a molt, cobraran una misèria".

Per a reforçar la dependència dels esclaus,

els *gatos* contracten pistolers que eviten possibles fugides i denúncies, i que no dubten a matar a qui intenta escapar. Però, malgrat que les evidències de l'existència d'aquesta pràctica són moltes (l'any passat la CPT en va denunciar 19.940 casos) les autoritats brasileres es resisteixen a reconèixer-la.

El passat mes de maig, una inspecció de la delegació regional de treball arribà a la Fazenda Morada del Sol, també en Sao Selia Do Xingú, i propietat de l'empresa Maginco. L'informe revela que la inspecció es va produir per la denúncia feta per 22 treballadors "fugits" que havien denunciat casos d'esclavisme, i que a la *fazenda* van trobar molts camperols sense contracte obligats a comprar fessols en males condicions en el magatzem del *gato* Fuecao, que havia fugit, a uns preus molt superiors als reals. Però, malgrat això, per la inspecció no hi havia esclavisme, només "greus irregularitats laborals".

"Si et fixes en els termes utilitzats en l'informe —comenta el "padre Ricardo"— és evident que hi ha treball esclau: "fugits", "eren obligats", però les autoritats faran el possible per amagar-ho. No els interessa aquesta imatge". La "Mala imatge", però, ha arribat a l'ONU, on Rezende i altres membres de la CPT com Darcí Frigo han fet arribar les denúncies d'esclavisme. Denúncies que van obligar el ministre de Treball brasiler, Walter Barelli, a reconèixer l'any passat que aquestes pràctiques existien. Les dimensions totals del problema, però, encara es desconeixen.

"Les pressions dels grups ecologistes sobre el Banc Mundial —afirma Rezende— han blocat les ajudes a la desforestació, de manera que, a poc a poc, tot i que les autoritats no han fet res, la pràctica del treball esclau a la regió ha disminuït, però en altres regions del país, n'hi ha d'altre tipus". Les denúncies són només una petita mostra de la realitat. El pocs que aconseguen fugir de l'esclavatge només volen tornar a casa i oblidar. Alguns de més agorats, però, es troben una bala en el camí.

Segons un estudi del professor José de Souza Martint, de la Universitat de Sao Paulo, el treball esclau afecta entre 60.000 i 80.000 persones cada any al Brasil. Treballadors de les carboneres, talladors de canya o els 1.200 indis que van ser descoberts a l'agost de l'any passat, treballant en la destil·leria de Brasa de Mato Grosso po Sul, són altres de les víctimes de l'esclavatge per deutes.

Ricardo Rezende pensa que sense l'arribada de la reforma agrària ni l'esclavage ni la violència al camp tenen solució: "A Brasil hi ha 8 milions de camperols sense terra. Si l'accés a la terra no és democràtic, no hi ha democràcia. La violència en les grans ciutats és també producte d'aquest problema; la major part dels marginats que es converteixen en as-

saltants o assassins, són fills de *posseiros*. Enguany viurem uns moments decisius perquè tenim eleccions i Lula, el candidat del Partit dels Treballadors, té moltes possibilitats de guanyar.

Si el 1983, els consevadors parlaren de reforma agrària i només aconseguiren que els *fazendeiros* organitzaren els exèrcits de pistolers, què pot passar ara que qui parla és un candidat progressista amb opció a ser president de la República? Els *fazendeiros* volen eliminar els conflictes abans que Lula guanye

JORDI SEBASTIÀ

Jose Pereira. Aquest periodista va ser contractat per a treballar en la fazenda Espiritu Santo (a 80 km de Xinguara) pel gato João. En arribar, es va trobar encaixonat per uns pistolers i va saber que no cobraria. Una nit va fugir amb un company. Descoberts pels pistolers, van ser abatuts a trets, però la bala que li va travessar el crani no el matà. Donat per mort, Pereira va fugir i va denunciar el seu cas. La Policia va alliberar 60 treballadors esclaus.

i només saben fer-ho d'una manera: a tirs".

La pluja s'ha aturat i la nit és clara sobre Rio Maria. Alguns camperols hauran perdut la seva collita de dacsa, confiada a la intempèrie. El Padre Ricardo es distrau davant el televisor amb el capítol d'una interminable telenovela que satiritza els polítics brasilers. El telèfon sona. Els seus comentaris s'han tornat profètics: "acaben s'assassinar dos homes a Xinguara. Pare i fill. La dona i mare ha mort també, d'un atac al cor en trobar els dos cadàvers".

L'autobús de la Transbrasiliària s'allunya de Rio Maria, passa per Xinguara i continua cap al nord, a la recerca de l'Amazones els viatgers comenten l'actualitat: el canvi de la moneda brasilera, la decepció per l'empat de la selecció enfront de Suècia en el Mundial de Futbol... Algú trau un tema més proper.

—Sabeu allò de Xinguara?

—Han sigut tres morts més, no?

El més graciós trenca el silenci:

—Estic pensant d'anar a viure allí. Deu ser molt fàcil trobar nòvia, ja no queden homes!— I els més vells sentencien:

—Aquesta terra està maleïda

—No és maledicció, *compadre*, és una altra cosa.

Jordi Sebastià

(Rio Maria-Belém, Brasil)